

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS pārbaudes lietā Nr.2020-1-26K Rīgā

2020.gada 21.aprīlī

Nr.6-6/10

Par apcietināto personu iesaistīšanu izglītības procesā un nodarbinātībā par samaksu

Tiesībsargs saņēma apcietinātās personas pārstāvja [..] iesniegumu, kurā tika izteiktas sūdzības par diskriminējošu attieksmi pret iesniedzēju sakarā ar atrašanos apcietinājumā Jelgavas cietuma izmeklēšanas cietuma nodaļā. Iesnieguma izskatīšanas ietvaros tiesībsargs 2019.gada 5.decembrī vērsās ar informācijas pieprasījumu Ieslodzījuma vietu pārvaldē, lūdzot sniegt informāciju par Jelgavas cietuma izmeklēšanas cietuma nodaļā noteikto režīmu apcietinātajām personām un, vai personas, tostarp iesniedzējs, kurām ar tiesas spriedumu ir piespriests mūža ieslodzījums, tiek turētas apcietinājumā atšķirīgos apstākļos un režīmā, kā pārējās apcietinātās personas.

Ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2019.gada 19.decembra atbildes vēstuli Nr.[..] tika saņemta pieprasītā informācija, pēc kā tiesībsargs 2020.gada 13.janvārī pieņēma lēmumu **par pārbaudes lietas ierosināšanu** daļā par iespējamo Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pārkāpumu saistībā ar iesniedzēja turēšanu apcietinājumā Jelgavas cietuma izmeklēšanas cietuma nodaļā, nenodrošinot tur iespēju iegūt izglītību un tikt nodarbinātam par samaksu, salīdzinājumā ar citām apcietinājumā esošām personām.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs 2020.gada 20.februārī vērsās ar informācijas pieprasījumu pie septiņām ieslodzījuma vietām ar lūgumu sniegt informāciju par ieslodzījuma vietas kā izmeklēšanas cietuma vai brīvības atņemšanas iestādē izveidotās izmeklēšanas cietuma nodaļas praksi un iespējām nodrošināt apcietinātajām personām apgūt izglītību un tikt nodarbinātām par samaksu. Pēc iepazīšanās ar saņemto informāciju no ieslodzījuma vietām, normatīvo aktu un judikatūras izpētes, sniedzu šādu atzinumu.

1. Visupirms norādāms, ka ar tiesībsarga 2020.gada 13.janvāra vēstuli Nr.6-4/1 “Par pārbaudes lietas ierosināšanu” iesniedzēja pārstāvim tika lūgts iesniegt tiesībsargam pārbaudes lietas vērtējamo apstākļu kontekstā noderīgu informāciju, kas palīdzētu

pārbaudes lietas pilnvērtīgā izskatīšanā. Tomēr minētā informācija pārbaudes lietas ietvaros no iesniedzēja pārstāvja netika saņemta. Ievērojot minēto, šīs pārbaudes lietas ietvaros vispārīgi tiks vērtēts jautājums par vienlīdzību apcietināto personu iesaistīšanā izglītības procesā un nodarbinātībā par samaksu, neskarot iesniedzēja individuālos apstākļus. Vienlaikus pārbaudes lietas atzinumā izdarītie secinājumi ir vienlīdz kā attiecināmi arī uz iesniedzēja situāciju.

2. Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs informāciju par izmeklēšanas cietuma vai brīvības atņemšanas iestādē izveidotās izmeklēšanas cietuma nodaļas praksi un iespējām nodrošināt apcietinātajām personām apgūt izglītību un tikt nodarbinātām par samaksu saņēma no Rīgas Centrālcietuma, Liepājas cietuma, Daugavgrīvas cietuma, Valmieras cietuma, Olaines cietuma (Latvijas Cietumu slimnīcas), Cēsu Audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem un Ilūgciema cietuma. Savukārt informāciju par apcietinājumā esošo režīmu Jelgavas cietumā, tostarp attiecībā uz izglītības un nodarbinātības par samaksu nodrošināšanu, tiesībsargs saņēma ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2019.gada 19.decembra atbildes vēstuli Nr.[..].

Izvērtējot saņemto informāciju, izdarāmi sekojoši secinājumi attiecībā uz katru no sociālās rehabilitācijas līdzekļiem.

3. *Apcietināto nodarbinātība par samaksu*

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 106.panta 1.teikums paredz, ka “ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai”. Savukārt Satversmes 107.pants nosaka, ka “ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu”. Satversmes tiesa savā praksē ir atzinusi, ka Satversmes 106.panta 1.teikums tieši negarantē tiesības uz darbu, bet gan tiesības brīvi izvēlēties darbavietu un nodarbošanos, kas nozīmē, pirmkārt, visām personām vienlīdzīgu pieeju darba tirgum un, otrkārt, to, ka valsts nedrīkst noteikt personām citus ierobežojošus kritērijus kā vien noteiktas to spēju un kvalifikācijas prasības, bez kurām persona nevarētu pildīt attiecīgā amata pienākumus¹. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka darbs ir neatņemams cilvēciskās pašcieņas un apliecināšanās avots demokrātiskā sabiedrībā, kura balstās uz tirgus ekonomikas pamatprincipiem. Ieguldot savas zināšanas, kompetenci un spējas darbā, persona gūst iespēju pilnvērtīgi dzīvot un gūst savu fizioloģisko, sociālo un kultūras vajadzību apmierināšanai nepieciešamos finanšu līdzekļus². Savukārt attiecībā uz tiesībām saņemt “veiktajam darbam atbilstošu samaksu” Satversmes tiesas praksē ir atzīts, ka tai jābūt samērīgai ar amata atbildību un noslodzi, neatkarības prasībām, no amata izrietošajiem ierobežojumiem, kā arī amata rangu konstitucionāli tiesiskajā iekārtā³. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 107.pantā noteikts pamattiesību apjoms nodarbinātības jomā, kas precizēts normatīvajos aktos un attiecināms uz ikvienu personu, kura strādā algotu darbu⁴.

¹ Satversmes tiesas 2003.gada 23.aprīļa sprieduma lietā nr.2002-20-0103 Secinājumu daļas 3.punkts un Satversmes tiesas 2003.gada 20.maija sprieduma lietā nr.2002-21-01 Secinājumu daļas 1.punkts.

² Satversmes tiesas 2011.gada 9.jūnija sprieduma lietā Nr.2010-67-01 11.1.punkts.

³ Sk. Satversmes tiesas 2010.gada 18.janvāra sprieduma lietā Nr.2009-12-01 21.punktu.

⁴ Satversmes tiesas 2013.gada 27.jūnija sprieduma lietā Nr.2012-22-0103 13.1.punkts.

Vienlaikus kā atzīts Satversmes tiesas praksē, tad ieslodzījuma vietās personas tiek nodarbinātas citu mērķu sasniegšanai, nevis peļņas gūšanai. Ieslodzīto nodarbināšana ir pozitīvs ieslodzījuma vietas darba organizācijas, apmācības un soda izciešanas elements un daļa no ieslodzītās personas resocializācijas procesa. Pirmkārt, darbs iesaista ieslodzīto regulārās ikdienas aktivitātēs, lietderīgi aizpildot viņa brīvo laiku. Otrkārt, nodarbinātība ļauj ieslodzītajiem nezaudēt, uzturēt vai pat paaugstināt savas darba iemaņas un prasmes, lai pēc soda izciešanas būtu vieglāk integrēties sabiedrībā un nopelnīt iztikas līdzekļus⁵. Lai gan ieslodzīto iesaistīšanai darba tiesiskajās attiecībās ir noteikta cita kārtība, kas atšķiras no vispārējā darba tiesiskā regulējuma, un ieslodzītie tiek nodarbināti citu mērķu sasniegšanai, tas nav uzskatāms par šķērslī tam, lai minētās personas ietvertu Satversmes 107.pantā lietotā jēdziena “darbinieks” saturā⁶. Tādējādi Satversmes tiesa ir atzinusi, ka uz ieslodzītajiem, ciktāl tas savienojams ar soda izciešanas mērķi un ieslodzījuma režīmu, attiecas vispārējie darba tiesību principi, kas izriet no cilvēktiesību normām⁷.

Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 23.pants paredz, ka “apcietināto sociālās rehabilitācijas galvenie līdzekļi ir sociāli lietderīgas nodarbes — vispārējās, profesionālās un interešu izglītības apguve, izglītojoši pasākumi un nodarbinātība, kā arī psiholoģiskā aprūpe”. Izmeklēšanas cietuma administrācija sociālās rehabilitācijas ietvaros nodarbina apcietināto, ja viņš iesniedzis izmeklēšanas cietuma priekšniekam adresētu iesniegumu un izmeklēšanas cietumā ir šāda iespēja (Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 26.panta pirmā daļa). Attiecībā uz apcietināto nodarbinātību par samaksu likums paredz, ka apcietināto nodarbina kamerā vai speciāli ierīkotā telpā izmeklēšanas cietumā un tādos darbos, kur iespējams noteikt akordalgu. Apcietināto nodarbina, noslēdzot uzņēmuma līgumu uz noteiktu laiku. Šāda līguma noslēgšana iespējama tikai ar izmeklēšanas cietuma priekšnieka un procesa virzītāja atļauju (Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 26.panta 3.-5.daļa).

Tādējādi atbilstoši normatīvajam regulējumam apcietinātā nodarbināšana par samaksu ir iespējama uz apcietinātā iesnieguma pamata, ja izmeklēšanas cietumā pastāv šāda iespēja, kas ir atkarīgs gan no ieslodzījuma vietai pieejamiem resursiem, gan no darba specifikas, kādā apcietināto ir iespējams nodarbināt. Turklāt jāņem vērā, ka apcietinātais var vienpusēji atkāpties no līguma, ja apcietinātais nevar izpildīt pasūtījumu kāda no viņa neatkarīga iemesla dēļ, kas ir saistīts ar viņa kā apcietinātā statusu, un to apliecina procesa virzītājs un izmeklēšanas cietuma priekšnieks. Komersantam, slēdzot līgumu ar apcietināto, jāņem vērā izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumos noteiktā kārtība un ierobežojumi, kā arī apcietinātā kā apcietinājumā esošās personas tiesiskais statuss un ar to saistītie ierobežojumi un apstākļi (Ministru kabineta noteikumu Nr.387 “Noteikumi par uzņēmuma līguma saturu un noslēgšanas kārtību, ja tiek nodarbināts apcietinātais” 13. un 14.punkts). Līdz ar to minētie apstākļi komersantam ir jāņem vērā kā būtiski ierobežojumi nolīgta darba izpildē.

Kā secināms no saņemtās informācijas no ieslodzījuma vietām, tad nevienā no tām, izņemot Ilūgucima cietumu, apcietinātie netiek nodarbināti par samaksu. Liepājas cietums, Daugavgrīvas cietums un Valmieras cietums kā galveno iemeslu apcietināto nenodarbināšanai par samaksu minēja to, ka nav tāda komersanta, kurš būtu gatavs atbilstoši normatīvo aktu noteiktajām prasībām nodrošināt apcietinātos ar atbilstošu

⁵ Satversmes tiesas 2007.gada 14.jūnija sprieduma lietā Nr.2006-31-01 14.2.punkts.

⁶ Sk. Satversmes tiesas 2008.gada 21.oktobra sprieduma lietā Nr.2008-02-01 9.3.punktu.

⁷ Sk. Satversmes tiesas 2011.gada 9.jūnija sprieduma lietā Nr.2010-67-01 11.1.punktu un 2008.gada 21.oktobra sprieduma lietā Nr.2008-02-01 10.punktu.

darbu, vai līdz šim neviens komersants nav izteicis tādu vēlmi. Līdzīgi arī Ieslodzījuma vietu pārvalde, atbildot par Jelgavas cietumā noteikto kārtību, norādīja, ka “*komersanti, kuri veic saimniecisko darbību Jelgavas cietuma teritorijā, nevar nodrošināt iespējas nodarbināt apcietinātos kamerās vai speciāli ierīkotās telpās, ievērojot izolācijas prasības. Jelgavas cietuma saimnieciskajā apkalpē arī nav tāda amata, kura pienākumos būtu paredzēta nodarbināšana, ievērojot iepriekšminētos nosacījumus*”. Olaines cietums (Latvijas Cietumu slimnīca) norādīja, ka apcietināto nodarbināšana pie komersanta nav iespējama cietuma specifiskas dēļ, proti, ir jāņem vērā katra ieslodzītā veselības stāvoklis un neparedzētais stacionēšanas dienu ilgums slimnīcā, kā arī ieslodzīto nodarbinātības organizēšanai pašreiz cietumā nav brīvu telpu un brīvas teritorijas. Savukārt Rīgas Centrālcietums un Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem vispārīgi norādīja, ka apcietinātās personas netiek nodarbinātas par samaksu. Vienīgi Ilūciema cietums norādīja, ka “*apcietinātajām personām tiek sniegta iespēja iesaistīties darbā par samaksu. Iesaistīšana nodarbinātībā par samaksu tiek izvērtēta individuāli un personu iesaiste parasti noris bez problēmām. 2020.gada 2.martā darbā par samaksu ir iesaistītas 10 apcietinātās personas*”.

Līdz ar to secināms, ka vienīgā ieslodzījuma vieta, kur apcietinātās personas tiek nodarbinātas par samaksu, ir speciāli apcietināto un notiesāto sieviešu turēšanai izveidotais Ilūciema cietums. Tādējādi atbilstoši Satversmes 91.pantam jautājums par vienlīdzīgu apstākļu nodrošināšanu apcietināto nodarbinātībā par samaksu ir jāskata visu izmeklēšanas cietumu vai ieslodzījuma vietās izveidotu izmeklēšanas cietuma nodaļu kontekstā iepretim Ilūciema cietumam.

3.1. Vienlīdzība apcietināto nodarbinātībā par samaksu

Satversmes 91.pants paredz, ka: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Satversmes 91.pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti principi: vienlīdzības princips - panta pirmajā teikumā - un diskriminācijas aizlieguma princips - otrajā teikumā.⁸ Vienlīdzības princips nozīmē, ka vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos izturēšanās ir jābūt vienāda, savukārt atšķirīgos apstākļos izturēšanās ir jābūt atšķirīgai. Vienlaikus vienlīdzības princips pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats⁹. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka vienlīdzības principa uzdevums ir nodrošināt, lai tiktu īstenota tāda tiesiskas valsts prasība kā likuma aptveroša ietekme uz visām personām un lai likums tiktu piemērots bez jebkādam privilēģijām¹⁰. Formulējums “likuma un tiesas priekšā” aptver visas iespējamās tiesību normas un rīcību ar tām, tostarp normu radīšanu un konstatēšanu, kā arī interpretāciju un piemērošanu konkrētā gadījumā. Valstij, izdodot, interpretējot un piemērojot tiesību normas, kas skar privātpersonas, ir jābalstās uz principu, ka visi cilvēki ir tiesiski vienlīdzīgi, t.i., ar vienādām tiesībām un vienādiem pienākumiem.¹¹

No piemērojamā normatīvā regulējuma, kas regulē ar apcietināto nodarbinātību par samaksu saistītos jautājumus, nav saskatāmas tādas normas, kas attiecībā pret kādu

⁸ Satversmes tiesas 2005.gada 14.septembra sprieduma lietā Nr.2005-02-0106 9.3.punkts.

⁹ Satversmes tiesas 2005.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.2004-18-0106 secinājumu daļas 13.punkts.

¹⁰ Satversmes tiesas 2010.gada 2.februāra sprieduma lietā Nr.2009-46-01 7.punkts.

¹¹ Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentārus. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 90.lpp., 57.punktu un 92.lpp., 66.punktu.

personu grupu būtu labvēlīgākas. Līdz ar to jāizvērtē vienlīdzības aspekts attiecībā uz normu piemērošanu praksē.

Piemērojot vienlīdzības principu visupirms ir jānoskaidro, vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos¹². Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 3.panta pirmā daļa paredz, ka “apcietinātais ir persona, kurai izmeklēšanas tiesnesis vai tiesa ir piemērojusi drošības līdzekli — apcietinājums”. Saskaņā ar šā likuma 4.panta pirmo daļu “apcietinājumu izpilda izmeklēšanas cietumā. Izmeklēšanas cietumus Latvijas Republikā izveido un likvidē Tieslietu ministrija”. Visiem apcietinātajiem atbilstoši Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma VI nodaļai ir tiesības uz sociālo rehabilitāciju, garīgo aprūpi, audzināšanu un nodarbinātību. Tādējādi visi apcietinātie atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Secīgi jāpārbauda, vai valsts ar normu, kas regulē ar apcietināto nodarbinātību par samaksu saistītus jautājumus, piemērošanu praksē paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret apcietinātajām personām. Ja attieksme vispār nav atšķirīga, tādā gadījumā vienlīdzības princips jau *per definitionem* ir ievērots. Turklāt atšķirīgam ir jābūt attieksmes rezultātam - formālas atšķirības vien nepietiek.¹³

Kā secināms no saņemtajām atbildēm no ieslodzījuma vietām, tad apcietināto nodarbinātība par samaksu izmeklēšanas cietumos nav ierobežota tādējādi, ka tā būtu atņemta pēc būtības. Vairums atbildēs kā pamata problēma tiek minēta neiespējamība nodrošināt tādus apstākļus, lai komersanti varētu atbilstoši normatīvo aktu noteiktajām prasībām nodarbināt apcietinātos. Tāpat tiek norādīts uz pašu komersantu nevēlēšanos iesaistīt apcietinātos darbā pie sevis, kas varētu būt izskaidrojams ar apcietināto personu statusu un no tā izrietošajiem ierobežojumiem. Tāpat ir jāņem vērā arī Olaines cietuma kā Latvijas Cietumu slimnīcas specifika.

Vienlaikus, neskatoties uz minētajiem apstākļiem, Ilguciema cietumā apcietinātās personas tiek nodarbinātas. Turklāt kā izriet no saņemtās atbildes, tad nodarbinātība par samaksu noris bez problēmām. Lai gan šajā izmeklēšanas cietumā, kurā vienīgajā no Latvijā esošajiem tiek ievietotas tikai sievietes, atšķirībā no pārējiem apcietinātās personas tiek nodarbinātas, tomēr tiesībsargam nav objektīva pamata to sasaistīt ar dzimuma aspektu. Tāpat tiesībsargs, vērtējot valsts rīcību un veiktos pasākumus ar apcietināto nodarbinātību saistītos jautājumos, nekonstatē tādus apstākļus, kas norādītu uz atšķirīgu attieksmi ieslodzījuma vietu starpā. Neapšaubāmi, ka ieslodzījuma vietu infrastruktūra un pieejamie resursi ir pilnveidojami un uzlabojami, tomēr tas nenožīmē, ka valsts atsevišķai ieslodzījuma vietai speciāli ir radījusi labvēlīgākus apstākļus apcietināto personu nodarbināšanā nekā citām. Tas ir komplekss jautājums un nav noslēpums, ka lielākā daļa no Latvijas Republikas ieslodzījuma vietām ir novecojušas un tām ir nepieciešami būtiski uzlabojumi. Visbeidzot tiesībsargs nekonstatē arī tādus ierobežojumus un šķēršļus no valsts puses, kas attiecībā pret kādiem no ieslodzījuma vietās esošajiem apcietinātajiem radītu atšķirīgu attieksmi nodarbinātībā par samaksu.

Ievērojot minēto, **tiesībsargs nekonstatē Satversmes 91.panta pārkāpumu daļā** par apcietināto personu iesaistīšanu nodarbinātībā par samaksu.

¹² Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018.gada 29.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-28-0306 11.punktu.

¹³ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 95.lpp., 78.punkts.

4. Apcietināto iesaistīšana izglītības procesā

Satversmes 112.pants paredz, ka “ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta”. Izglītība raksturojama gan kā cilvēktiesības, gan arī kā līdzeklis – neatņemams un nepieciešams citu cilvēktiesību īstenošanai. Tā dod katram cilvēkam iespēju sevi attīstīt, pilnveidot un dzīvot pašcieņas pilnu dzīvi. Izglītības mērķis ir cilvēka sagatavošana dzīvei sabiedrībā. Tāpēc valsts pienākums ir panākt, ka ikkatram ir reāla iespēja attīstīt un pilnveidot savu personību tā, lai varētu dzīvot pašcieņas pilnu dzīvi, kā arī kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.¹⁴ Satversmes 112.panta pirmais teikums garantē tiesības pilnvērtīgi izmantot visas iespējas, ko sniedz izglītības sistēma. Attiecīgi tas nozīmē, ka valstij ir pienākums izveidot ikvienam izglītojamam pieejamu izglītības sistēmu. Valsts rīcībai, veidojot ikvienam izglītojamam pieejamu izglītības sistēmu, jāatbilst tādām pamatprasībām kā izglītības iespējas, pieejamība, pieņemamība un pielāgošanās. Izglītības pieejamība ir nodrošināma, radot vienlīdzīgas iespējas un novēršot šķēršļus, kas varētu rasties, izmantojot izglītības iespējas.¹⁵

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka uz notiesātajiem ir attiecināmas visas Satversmē noteiktās cilvēka pamattiesības, ciktāl tās nav ierobežotas un ir savienojamas ar soda izciešanas mērķi un ieslodzījuma režīmu. Tātad Satversmes 112.pantā noteiktās tiesības ir arī notiesātajam.¹⁶ Minētās atziņas tiesībsarga ieskatā ir vienlīdz kā attiecināmas arī uz apcietinātajiem, tātad ieslodzītajiem plašākā nozīmē.

Atbilstoši Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 23.pantam vieni no sociālās rehabilitācijas līdzekļiem ir vispārējās, profesionālās un interešu izglītības apguve. Saskaņā ar šā likuma 24.pantu “izmeklēšanas cietuma administrācija pēc iespējas nodrošina, lai apcietinātie apgūst vispārējo, profesionālo un interešu izglītību”. Savukārt Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 18.pants regulē ar izglītības apguvi saistītos jautājumus attiecībā pret nepilngadīgajām personām. Ievērojot pārbaudes lietas pamatā skatāmos apstākļus, vērtējums par apcietināto vienlīdzīgu iesaistīšanu izglītības procesā tiks sniegts attiecībā uz vispārējo un profesionālo izglītību, neskarot interešu izglītības apguvi.

Kā secināms no saņemtās informācijas no ieslodzījuma vietām, tad lielākajā daļā no tām apcietinātie tiek iesaistīti izglītības procesā. Rīgas Centrālcietums, Liepājas cietums, Valmieras cietums un Ilģuciema cietums piedāvā apcietinātajiem apgūt gan vispārējo, gan profesionālo izglītību. Attiecīgi Daugavgrīvas cietumā un Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem ir iespēja apgūt vispārējo izglītību. Ievērojot Cēsu Audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem specifiku, proti, ka tajā tiek ievietotas nepilngadīgās personas, tad atbilstoši saņemtajai informācijai iestāde papildus pamata un vidējai izglītībai realizē arī trīs speciālās pamatizglītības programmas. Savukārt Olaines cietumā (Latvijas Cietumu slimnīcā) un Jelgavas cietumā apcietinātie netiek iesaistīti izglītības apgūvē. Olaines cietums minēto pamatoja ar to, ka “*ņemot vērā katra ieslodzītā veselības stāvokli, katra ieslodzītā neparedzēto stacionēšanas dienu ilgumu slimnīcā, kā arī Latvijas Cietumu slimnīcā noteikto ieslodzīto dienas kārtību, izglītības procesu ieslodzītajiem Latvijas Cietumu slimnīcā nav iespējams nodrošināt. No cietuma neatkarīgu iemeslu dēļ, nav iespējams nokomplektēt mācību klases sakarā ar*

¹⁴ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 636.lpp., 3.punkts.

¹⁵ Satversmes tiesas 2019.gada 23.aprīļa sprieduma ietā Nr.2018-12-01 20.punkts.

¹⁶ Satversmes tiesas 2019.gada 24.oktobra sprieduma lietā Nr.2018-23-03 11.3.punkts.

nepietiekošu izglītojamo skaitu vienā klasē vai grupā, tā [..] apcietinājumā pašreiz atrodas tikai 1 (viena) apcietinātā persona". Savukārt Jelgavas cietums norādīja, ka "profesionālās izglītības programmās ir noteikts minimālais uzņemamo audzēkņu skaits (16 audzēkņi), līdz ar to Jelgavas cietumā nav iespējams nokomplektēt mācību grupu tikai ar apcietinājumā esošām personām, kuras atrodas Jelgavas cietumā (Jelgavas cietumā caurmērā atrodas 10 apcietinātie), turklāt mācību klases ir izvietotas notiesātām personām pieejamā vietā, līdz ar to nav iespējams ievērot augstāk minētajā Likumā noteiktos izolācijas nosacījumus apcietinātajiem no notiesātajiem. Vēlamies piebilst, ka pašlaik neviena izglītības iestāde nav izveidojusi filiāli, kas atrastos Jelgavas cietuma izmeklēšanas nodaļā".

Ievērojot minēto, secināms, ka no astoņām ieslodzījuma vietām, kurās var tikt izvietotas apcietinātās personas, tikai Olaines cietumā (Latvijas Cietumu slimnīcā) un Jelgavas cietumā apcietinātās personas netiek iesaistītas izglītības apgūvē. Tādējādi atbilstoši Satversmes 91.pantam jautājums par vienlīdzīgu apstākļu nodrošināšanu apcietināto iesaistīšanā izglītības procesā jāskata attiecībā pret katru no minētajām ieslodzījuma vietām.

4.1. Vienlīdzība apcietināto iesaistīšanā izglītības procesā

Līdzīgi kā vērtējumā par apcietināto nodarbinātību par samaksu arī attiecība uz izglītības apguvi normatīvajā regulējumā nav saskatāmas tādas normas, kas attiecībā pret kādu personu grupu būtu labvēlīgākas. Līdz ar to jāizvērtē vienlīdzības aspekts attiecībā uz normu piemērošanu praksē.

Ņemot vērā, ka visi apcietinātie atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos, ir jāizvērtē, vai valsts ar normu, kas regulē ar apcietināto iesaistīšanu izglītības procesā saistītos jautājumus, piemērošanu praksē paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret apcietinātajām personām.

Kā secināms no saņemtajām atbildēm no Olaines cietuma un Jelgavas cietuma, tad šajās ieslodzījuma vietās kā pamata problēma apcietināto neiesaistīšanā izglītības procesā tika minēts nepietiekamais audzēkņu skaits un neiespējamība nodrošināt izolācijas prasības apcietinātajiem no notiesātajiem. Vienlaikus, skatot atsevišķi katru no minētajām ieslodzījuma vietām, attiecībā uz Olaines cietumu atzīmējams, kas tas atbilstoši Tieslietu ministrijas rīkojumam ir slēgtais cietums ar daļēji slēgtā cietuma nodaļu, atklātā cietuma nodaļu, izmeklēšanas cietuma nodaļu, Latvijas Cietumu slimnīcu un Atkarīgo centru, un tajā visvairāk ieslodzīto ir paredzēts izvietot tieši Latvijas Cietumu slimnīcā. Tādējādi ir jāņem vērā tā specifika, kas paredz nodrošināt ieslodzīto, tostarp apcietināto, stacionāro veselības aprūpi. Līdz ar to objektīvi ir saprotama Olaines cietuma norāde par neiespējamību iesaistīt apcietinātos izglītības procesā. Turklāt jāņem vērā, ka Olaines cietuma sniegtā atbilde tiesībsargam tika attiecināta gan uz apcietinātajiem, gan uz notiesātajiem, tādējādi neizdalot abas grupas kā tādas, kur attiecībā uz vienu no tām izglītības process tiktu nodrošināts. Ievērojot minēto, attiecībā uz Olaines cietumu nav pamata atzīt, ka pret apcietinātajām personām izglītības procesa nodrošināšanā tiktu īstenota atšķirīga attieksme.

Savukārt attiecībā uz Jelgavas cietumu papildus jau minētajam par nepietiekamu audzēkņu skaitu un izolācijas prasību nenodrošināšanu, kā nozīmīgs apstāklis jāņem vērā Ieslodzījuma vietu pārvaldes norādītais, ka saskaņā ar Tieslietu ministrijas rīkojumu Jelgavas cietumā ir izveidota izmeklēšanas nodaļa, kur ievieto apcietinātās tiesājamās personas, kurām pirmās instances tiesa ir noteikusi brīvības atņemšanu uz visu mūžu

(mūža ieslodzījums) līdz tiesas rīkojuma par sprieduma izpildi saņemšanai. Tādējādi Jelgavas cietumā tiek ievietotas tās apcietinātās personas, kurām ar tiesas spriedumu ir piespriests mūža ieslodzījums, līdz tiesas sprieduma stāšanās likumīgā spēkā.

Neapšaubot valsts tiesības un pilnvaras organizēt apcietināto izvietojumu pa ieslodzījuma vietām, tomēr šajā sakarā ir konstatējams, ka pret apcietinātajiem, kuri ir ievietoti Jelgavas cietumā, tiek pieļauta atšķirīga attieksme izglītības procesa nodrošināšanā, kam par pamatu ir tiesas noteiktais sods – mūža ieslodzījums. Šajā sakarā jāuzsver, ka atšķirībā no Olaines cietuma, kur atbilstoši Ministru kabineta 2015.gada 2.jūnija noteikumiem Nr.276 “Apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpes īstenošanas kārtība” apcietinātie pamatā tiek ievietoti sava veselības stāvokļa dēļ, Jelgavas cietumā atšķirīgu attieksmi iepretim pārējiem apcietinātajiem, kas tiek ievietoti citās ieslodzījuma vietās, rada organizatoriski apsvērumi.

Secīgi jāpārbauda, vai šāda atšķirīga attieksme ir attaisnojama. Attaisnojams nozīmē to, ka atšķirīgai attieksmei ir jābūt pamatotai. Bez (pienācīga) pamatojuma atšķirīga attieksme nav attaisnota un tā līdz ar to ir pretrunīga.¹⁷ Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrā nostiprinātajam jāpārbauda, vai atšķirīgai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips¹⁸.

Atbilstoši Ieslodzījuma vietu pārvaldes norādītajam Jelgavas cietumā netiek nodrošināta apcietināto iesaistīšana izglītības procesā dēļ nepietiekamā audzēkņu skaita un neiespējamības nodrošināt izolācijas prasības apcietinātajiem no notiesātajiem. Attiecībā uz pirmo no aspektiem ir jānorāda, ka tā pamatā visupirms ir jau minētais Tieslietu ministrijas rīkojums, kā rezultātā attiecīgi neliels skaits apcietināto sakarā ar tiesas noteikto sodu tiek ievietoti tieši Jelgavas cietumā. Tomēr vienlaikus minētā sakarā jāvērs uzmanība uz sekojošo. Proti, Daugavgrīvas cietums savā atbildē tiesībsargam norādīja, ka “*cietumā 2019./2020.mācību gadā vispārējās izglītības apgūvē Daugavpils 17.vidusskolā 7./8.klasē (apvienotas klases) mācās četri, 9.klasē mācās divi un 10.klasē mācās divi apcietinātie*”. Tātad kopumā astoņi apcietinātie. Savukārt Ilūciema cietums norādīja, ka “*2020.gada 2.martā vispārējās izglītības iegūšanā piedalās 1 apcietinātā persona. [...] 2020.gada februārī profesijas iegūvi apliecinošas kvalifikācijas apliecības saņēma 6 apcietinātās personas, bet šobrīd profesiju apgūst 5 apcietinātās personas*”.

Tādējādi secināms, ka citās ieslodzījuma vietās apcietinātajiem tiek nodrošināts apgūt izglītību esot mazākam personu skaitam, nekā to savā atbildē par Jelgavas cietumu norādīja Ieslodzījuma vietu pārvalde. Ievērojot minēto, tiesībsargs šo argumentu neatzīst par pamatotu.

Savukārt vērtējot apstākli par neiespējamību nodrošināt izolācijas prasību ievērošanu jāpiekrīt tam, ka atbilstoši Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 11.panta ceturtajai daļai apcietinātos izvieto atsevišķi no notiesātajiem. Tātad likums paredz apcietinātos izolēt no notiesātajiem, kas neapšaubāmi ir atkarīgs no katrai ieslodzījuma vietai pieejamiem resursiem. Vienlaikus uzsverams, ka izolācijas prasība kā viens no kritērijiem, lai apcietināto varētu iesaistīt izglītības procesā, tiek ņemts vērā vairākās ieslodzījuma vietās – to savās atbildēs norādīja Rīgas Centrālcietums, Daugavgrīvas cietums un Valmieras cietums. Tomēr tas nav par pamatu, lai apcietināto vispār neiesaistītu izglītības procesā. Tāpat attiecībā uz izolācijas prasību nodrošināšanu jāņem vērā Latvijas Soduzpildes kodeksa 18.panta otrajā daļā noteiktais, saskaņā ar kuru personas, kam piemērots drošības līdzeklis — apcietinājums —, turamas atsevišķi no

¹⁷ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 96.lpp., 79.punkts.

¹⁸ Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020.gada 12.marta sprieduma lietā Nr.2019-11-01 16.punktu.

notiesātajiem, izņemot gadījumus, kad tās piekrīt kopīgai izvietošanai vai iesaistīšanai kopīgos pasākumos un tam piekrīt izmeklēšanas iestāde, prokuratūra vai tiesa, kuras rīcībā ir apcietinātais. Uz minēto normu un nepieciešamību saņemt atļauju no procesa virzītāja savā atbildē tiesībsargam uzmanību vērta Cēsu Audzināšanas iestāde nepilngadīgajiem. Tomēr attiecībā uz Jelgavas cietumu un tajā ievietotajām apcietinātajām personām šāda prakse netika pieminēta, līdz ar to nav arī saskatāmi objektīvi šķēršļi, kas varētu būt pamatā tās nepiemērošanai.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valsts apmaksāta pamatizglītība un vidējā izglītība, ko paredz Satversmes 112.panta otrais teikums, ir pamatlīdzeklis tiesību uz izglītību nodrošināšanai. Tas uzskatāms par tiesību minimumu, kuru valsts ir apņēmusies garantēt un kura samazināšana tādējādi nav pieļaujama. Savukārt Satversmes 112.panta trešajā teikumā noteiktais pamatizglītības obligātums izriet no demokrātiskas tiesiskas valsts principa. Proti, demokrātiskas tiesiskas valsts pamatā ir izglītots cilvēks, kas ir spējīgs patstāvīgi iegūt informāciju, spriest, kritiski domāt un pieņemt racionālus lēmumus. Izglītība ir viens no priekšnoteikumiem cilvēka izvēlei turpināt sevis pilnveidošanu visā dzīves laikā. Tādējādi izglītība ir viens no būtiskiem brīvas demokrātiskas sabiedrības nostiprināšanas priekšnoteikumiem.¹⁹

Augstākā tiesa ir atzinusi, ka atbilstoši Satversmes 112.panta trešajā teikumā ietvertajai konstitucionālajai tiesību normai valsts pienākums ir obligāti nodrošināt personu ar pamatizglītību, kas tādējādi rada personai subjektīvas tiesības prasīt šīs tiesības īstenošanu. Savukārt attiecībā uz vidējo izglītību Augstākā tiesa ir norādījusi, ka Satversmes 112.panta tvērumā nav valsts pienākuma nodrošināt notiesātai personai bezmaksas vidējās izglītības apguvi ieslodzījuma vietā un līdz ar to notiesātai personai nav subjektīvu tiesību to prasīt.²⁰ Minētās atziņas tiesībsarga ieskatā ir vienlīdz kā attiecināmas uz apcietinātajām personām.

Tādējādi, lai gan Satversmes 112.pantā noteiktās tiesības ir arī apcietinātajiem, tomēr tas nenozīmē, ka apcietinātajiem ir subjektīvas tiesības prasīt tos nodrošināt ar izglītības apguvi. Kā izņēmums minētajam ir pamatizglītības apguve, kas atbilstoši Satversmē noteiktajam ir obligāta. Tomēr izskatāmajā lietā tam nav izšķirošas nozīmes, jo tiek vērtēts tieši vienlīdzības aspekts apcietināto iesaistīšanā izglītības procesā, nevis tiesības uz izglītību kā tādas. Savukārt, ja minētais apstāklis izskatāmās lietās ietvaros tiek ņemts vērā, tad nenodrošinot apcietinātajiem tiesības uz pamatizglītības apguvi Jelgavas cietumā, var tikt pārkāptas Satversmes 112.panta trešajā teikumā noteiktās tiesības uz obligātu pamatizglītības apguvi.

Jāņem vērā, ka apcietinātās personas apcietinājumā var atrasties daudzus gadus un atsevišķos gadījumos, kā tas ir konstatēts arī Tiesībsarga biroja darbinieku vizītēs ieslodzījuma vietās, pat desmit un vairāk gadus, kas līdz ar to tiesību ierobežojumu it īpaši pastiprina. Savukārt valsts, nolemjot vienu apcietināto personu grupu – apcietinātos, kuriem ar tiesas spriedumu ir piespriests mūža ieslodzījums, izvietot atsevišķi no pārējiem Jelgavas cietumā, liedz tiesības uz iesaisti izglītības procesā, kas apcietinātajiem ar mazāku tiesas noteiktu brīvības atņemšanas sodu netiek liegts.

Ievērojot minētos apstākļus, atšķirīgā attieksme izglītības procesa nodrošināšanā starp Jelgavas cietumu un pārējiem izmeklēšanas cietumiem vai ieslodzījuma vietās izveidotām izmeklēšanas cietuma nodaļām nav pamatota un šādai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata. Līdz ar to šāda atšķirīga attieksme nav attaisnojama un tā

¹⁹ Satversmes tiesas 2019.gada 23.aprīļa sprieduma lietā Nr.2018-12-01 20.punkts.

²⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007.gada 7.novembra lēmuma lietā Nr.SKA-576/2007 15.punkts.

ir prettiesiska. Tādējādi **tiesībsargs konstatē Satversmes 91.panta pārkāpumu daļā** par apcietināto personu, kuras atrodas Jelgavas cietumā, iesaistīšanu izglītības procesa apgūvē.

5. Ievērojot atzinumā izdarītos secinājumus, lūdzu Tieslietu ministriju un Ieslodzījuma vietu pārvaldi veikt nepieciešamos pasākumus, lai Jelgavas cietumā ievietotās apcietinātās personas tiktu nodrošinātas ar iespēju tikt iesaistītas izglītības procesa apgūvē. Par veicamajiem pasākumiem un plānotajām darbībām lūdzu līdz **2020.gada 1.jūlijam** informēt tiesībsargu.

Ar šo atzinumu pārbaudes lieta tiek pabeigta.

Ar cieņu
tiesībsargs

J.Jansons

Malojlo 67686768

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu